

چکیده

پیشینه‌ی رویکرد اخلاقی در تفسیر قرآن که بر مبنای درک حضور حداکثری و غالب مفاهیم اخلاقی در قرآن استوار است، به عصر نزول قرآن و روایات تفسیری اهل بیت Δ برمی‌گردد. پژوهش حاضر، علاوه بر نشان دادن پشتوانه‌ی روایی این رویکرد، سیر تطور آن را طی پنج دوره‌ی متمایز شناسایی و شدت و ضعف آن را در این دوره‌ها بر اساس سه عامل فضای جامعه، نیاز مخاطب و دغدغه‌ی مفسر تحلیل می‌کند. این ادوار عبارتند از: عصر اقدمین؛ آغاز پیدایش توجه به آیات مشتمل بر مفاهیم اخلاقی، عصر متقدمان؛ غلبه‌ی جنبه‌ی تأویلی بر صبغه‌ی اخلاقی در تفسیر آیات، دوره‌ی اول عصر متأخران؛ غلبه‌ی جنبه‌ی کلامی بر صبغه‌ی اخلاقی، دوره‌ی دوم عصر متأخران؛ رشد توجه به آیات مشتمل بر نکات اخلاقی؛ و عصر حاضر؛ شکوفایی توجه به آیات مشتمل بر نکات اخلاقی. افزون بر آن، با بررسی و مطالعه‌ی نمونه‌هایی از رویکرد اخلاقی در تفاسیر، مبنای پنجگانه‌ی این رویکرد را استخراج می‌کند که عبارتند از: هدایت‌گری و انسان‌ساز بودن قرآن، اخلاق‌مداری انسان متعالی، ملازمه‌ی مفاهیم قرآنی با فضایل اخلاقی، اشتغال تکالیف شرعی بر بن‌مایه‌های اخلاقی، و اخلاقی بودن زبان قرآن. استنباط روش‌های متداول در رویکرد اخلاقی و مقایسه‌ی آنها با روش‌های متداول در سایر رویکردهای تفسیری نیز بخشی دیگر از این پژوهش است. این روش‌ها عبارتند از: عدم تأکید بر ابعاد ادبی، عدم توقف در دلالت الفاظ، استفاده از زبان روان و ادبیات رائق، کوشش برای نیل به پیام‌های اخلاقی، احتراز از مباحث جدی غیر مرتبط با «اخلاق»، توجه به سطح فهم توده‌ی مردم، کوشش برای ربط آموزه‌های اخلاقی با مسایل اجتماعی، اعتدال در پرداختن به روش اثری و عقل، اهتمام به روایات تربیتی و اخلاقی و استفاده از امثال، حکایات و اشعار حکمی. گزینش این روش‌ها توسط مفسران در جهت هدف هدایتی قرآن و جذب حداکثری مخاطب و افزایش ضریب اثرگذاری بر آنهاست. بخش‌هایی از این نوشتار به بررسی آسیب‌ها و موانعی احتمالی می‌پردازد که رویکرد اخلاقی را به مخاطره می‌اندازد و درک مفاهیم اخلاقی از آیات قرآن را با چالش مواجه می‌کنند. این آسیب‌ها به دو دسته‌ی آسیب‌های مبنایی و روشی تقسیم می‌شوند. آسیب‌های مبنایی متناظر با مبنای پنجگانه‌ی رویکرد اخلاقی و بر اثر عدم التزام مفسر به این مبنای در طول فرآیند تفسیر ایجاد می‌شوند. آسیب‌های روشی در نتیجه‌ی به کار بستن روش‌های نادرست در تفسیر اخلاقی به وجود می‌آیند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: افراط در برداشت مفاهیم اخلاقی از آیات، استناد به روایات ضعیف و اثرپذیری از اسرائیلیات، استفاده از تأویلات بعید، و طرح مباحث نامرتبط با تفسیر آیه. محتمل‌ترین موانع رویکرد اخلاقی نیز عبارتند از: عدم درک معنای درست تک واژه‌ها، تعابیر و ساختار آیه، عدم درک صحیح سیاق آیه، عدم درک درست جهت آیه، و برخی انگاره‌ها و انتظارات مفسر. در پایان نیز نتایج اجمالی پژوهش به همراه پیشنهادهایی برای تقویت رویکرد اخلاقی با هدف عرضه‌ی خوانشی دقیق‌تر و نزدیک‌تر به هدف هدایتی قرآن به جامعه‌ی بشری، ارائه می‌شود.

کلیدواژه: رویکرد اخلاقی، تفسیر اخلاقی، مبنای تفسیر اخلاقی و روش تفسیر اخلاقی

نام دانشجو: معصومه آگاهی

اساتید راهنما: دکتر عبدالهادی فقهی زاده – دکتر محمد رضا شاهرودی

اساتید مشاور: دکتر منصور پهلوان – دکتر محمود واعظی

رشته تحصیلی : علوم قران و حدیث

مقطع تحصیلی: دکتری